

SPANNING

RIJKEN WORDEN RIJKER, ARMEN WORDEN ARMER

WIE RIJK
IS MAG
SLIM ZIJN?

DOE EFFE
SOCIAAL!

STELLEN
VAN DE
ARMEN?

DOE EFFE
SOCIAAL!

★ ROOD
jong in de SP

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 16, nummer 5, mei 2014

RIJKEN WORDEN RIJKER, ARMEN WORDEN ARMER

Bijna overal in Europa nemen armoede en ongelijkheid fors toe. Ook in Nederland, zo laten de laatste cijfers van CBS en SCP zien. In 2012 leefden hier ruim 1,3 miljoen mensen in armoede. Een speciale categorie daarbinnen vormen de kinderen. Maar liefst 384 duizend van hen groeien in Nederland op in armoede, wat betekent dat zij onvoldoende goede voeding of kleding krijgen, niet op schoolreisje of vakantie kunnen gaan en zich grote zorgen maken over hun toekomst. Kinderombudsman Marc Dullaert onderzocht samen met het Verwey-Jonker Instituut hoe kinderen het zelf ervaren om in armoede op te groeien. Tevens geeft hij gemeenten en Rijk een aantal aanbevelingen om armoede onder kinderen effectief te bestrijden.

Journalist en schrijver Will Tinnemans geeft in zijn bijdrage over de Participatiewet aan dat deze wet, die mogelijk al per 1 januari 2015 van kracht wordt, de positie van arbeidsgehandicapten, bijstandsgerechtigden en laagopgeleiden op de arbeidsmarkt aanzienlijk zal verslechteren.

Hans van Heijningen sprak met de Belgische PVDA-leider Peter Mertens over de succesvolle campagne van zijn partij om miljonairs meer belasting te laten betalen. Deze zogenaamde miljonairstaks kan op steeds meer steun van de Belgische bevolking rekenen.

Politiek econoom Bastiaan van Apeldoorn uit in een interview met *Spanning* zijn grote zorgen over het voortgaande neoliberale Europese beleid dat de verschillen tussen arm en rijk in Europa verder vergroot en de nationale democratie buitenspel zet.

Historicus Bram Mellink betoogt in zijn artikel dat het dominante geloof in het vrije, zelfstandige individu in Nederland de gelijke behandeling van nieuwkomers die niet op die manier individualistisch zijn ingesteld, ernstig belemmert.

Medeoprichter van het Verzetsmuseum in Amsterdam Max van den Berg legt in een opiniestuk uit waarom hij vindt dat de 4 mei-herdenking weer teruggebracht moet worden tot het oorspronkelijke uitgangspunt: het herdenken van de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog.

Verder in *Spanning* bespreekt Ronald van Raak in deel 8 van Ons Kapitaal de Russische schrijver Dostojevski en recenseert fractiemedewerker Sara Murawski Prosperity without growth van Tim Jackson.

'In ons straatje' staat ten slotte in het teken van het toenemende debat over vermogensongelijkheid, dat ook in Nederland actueel is. Net als de SP pleiten steeds meer economen voor een progressieve vermogensbelasting.

INHOUD

3	ARMOEDE IN NEDERLAND STIJGT SNEL
4	OPGROEIEN IN ARMOEDE
6	PARTICIPATIEWET WORDT EEN DRAMA
8	DE MILJONAIIRSTAKS: EERLIJK & NOODZAKELIJK
10	'MUNTUNIE IS OP TERMIJN NIET HOUDBAAR'
12	GELOOF IN INDIVIDU BEDREIGT GELIJKWAARDIGE DEELNAME NIEUWKOMERS IN NEDERLAND
14	LAAT 4 MEI OVER '40-'45 GAAN
17	ONS KAPITAAL 8
18	EEN LANGETERMIJNPERSPECTIEF OP WELVAART
20	'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

foto cover

Archief SP

**DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID,
GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT**

SPANNING MEI 2014

ARMOEDE IN NEDERLAND STIJGT SNEL

Tekst: Tijmen Lucie

Hoewel armoede in Nederland volgens premier Rutte niet bestaat, laten de cijfers toch wat anders zien. De verwachting is dat de armoede ook dit jaar – hoewel minder snel – zal blijven groeien. De effecten van het desastreuze bezuinigingsbeleid van Rutte I en II laten zich gelden.

Volgens het Armoedesignalement 2013 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)¹ is de armoede in Nederland in 2012 sterk toegenomen. CBS en SCP hanteren verschillende criteria om armoede te meten. Het CBS bespreekt de kans op armoede aan de hand van de lage-inkomensgrens. Deze grens vertegenwoordigt een vast koopkrachtbedrag en wordt alleen aangepast voor de prijsontwikkeling. Het CBS beschrijft vooral de kans op armoede onder huishoudens. Het SCP beschrijft armoede op grond van het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit normbedrag is gebaseerd op de minimaal vereiste uitgaven voor voedsel, kleding, wonen en sociale participatie. Het SCP kijkt voornamelijk naar de armoede van individuen.

FORS MEER HUISHOUDENS MET KANS OP ARMOEDE

Van de ruim 7 miljoen huishoudens in 2012 moesten er 664.000 (9,4%) leven van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Daarmee steeg het aantal huishoudens met een laag inkomen ten opzichte van 2011 met 89.000 (+1,2%). Ramingen wijzen erop dat het percentage huishoudens met een laag inkomen in 2013 verder stijgt naar 9,9% en vervolgens naar 10,1% in 2014. Naar verwachting zijn in 2014 dan 717.000 huishoudens afhankelijk van een laag inkomen, het hoogste aantal sinds 2000.

In 2012 hadden ruim 170.000 huishoudens al ten minste vier jaar achter elkaar een laag inkomen. Dat waren er 17.000 meer dan in 2011. Het percentage huishoudens met langdu-

rige kans op armoede steeg hierdoor voor het eerst sinds het uitbreken van de economische crisis van 2,4% in 2011 naar 2,7% in 2012.

OOK MEER PERSONEN IN ARMOEDE

Het aantal personen dat deel uitmaakt van een huishouden met een laag inkomen is in 2012 met 177.000 gestegen tot 1,33 miljoen personen (8,4%). Ramingen wijzen op een toename tot 1,4 miljoen personen in 2013 (8,8%) en 1,44 miljoen in 2014 (9,1%). Het aantal personen dat langdurig van een laag inkomen moet rondkomen, groeide in 2012 naar 340.000 (2,4%). Bijna één op de drie was een minderjarige. Van elke tien kinderen met een langdurige kans op armoede groeiden er ruim vier op in een bijstandsgezin.

ARMOEDE BIJ RISICOGROEPEN LOOPT VERDER OP

Bij alle groepen die van oudsher een verhoogd risico op armoede lopen, nam het aandeel huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in 2012 verder toe. Bij huishoudens die bijstand ontvingen, liep het percentage met een inkomen onder de lage-inkomensgrens op van 69 procent in 2011 naar bijna 74 procent in 2012; bij eenoudergezinnen van 28 naar 30 procent; bij alleen-

OOK MEER ARMOEDE EN ONGELIJKHEID IN EUROPA

Uit onderzoek van Oxfam² komt naar voren dat als de bezuinigingspolitiek in Europa onverminderd doorgaat er in 2025 15 tot 25 miljoen extra arme Europeanen bijkomen. In totaal zullen dan 146 miljoen mensen in Europa in armoede leven. Vooral in Griekenland, Ierland, Italië, Portugal, Spanje en het Verenigd Koninkrijk, waar het strengste bezuinigingsbeleid wordt gevoerd, nemen armoede en ongelijkheid fors toe. Oxfam stelt als alternatief voor om de rijkste Europeanen te belasten en belastingontwijking tegen te gaan.

staanden tot 65 jaar van 18 naar 20; en bij niet-westerse huishoudens van 25 naar bijna 29 procent.

STERKE GROEI ARMOEDE ONDER KINDEREN

Minderjarigen lopen meer risico op armoede dan volwassenen. Sinds 2007 zijn er ruim 100 duizend arme kinderen bijgekomen, waardoor het aantal 0-17 jarigen beneden het niet-veel-maar-toereikendcriterium in 2012 is opgelopen tot 384 duizend (11,4 procent van alle kinderen). Een op de drie armen is jonger dan 18 jaar.

FINANCIËLE PROBLEMEN

Huishoudens met risico op armoede kampen vaak met financiële problemen. Acht op de tien huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens gaven in 2012 aan onvoldoende geld te hebben voor uitgaven op het gebied van voeding, kleding, woning-inrichting en vakantie. In dat jaar had 11 procent van de huishoudens met een laag inkomen een huur- of hypotheekschuld. De groep met weinig inkomen die gedwongen was om schulden te maken groeide van ruim 5 procent in 2008 naar bijna 8 procent in 2013.

GEMEENTEN MET VEEL ARMOEDE

In 2011 bevond zich bijna een kwart van alle huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in een van de vier grote steden. Vooral in Amsterdam (15,4), Rotterdam (14,9%) en Den Haag (14,0%) was het aandeel huishoudens met een laag inkomen hoog. Naast deze drie grote gemeenten bevat de top 10 onder meer Groningen (14,0) en de drie Zuid-Limburgse gemeenten Vaals (13,7%), Heerlen (13,0%) en Kerkrade (11,8%).

1 Het rapport van Oxfam is na te lezen op: <http://sp.nl/9zlie2>

2 Het rapport van Oxfam is na te lezen op: <http://sp.nl/9zlie2>

OPGROEIEN IN ARMOEDE

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Sander van Oorspronk

Maar liefst een op de negen kinderen groeit in Nederland op in armoede. Dat zijn 384 duizend kinderen en jongeren onder de 18 jaar. Onacceptabel natuurlijk in een rijk land als Nederland. Recent onderzoek van de Kinderombudsman laat zien wat het voor kinderen betekent als er thuis geen geld is en levert handvatten voor gemeentelijk armoedebeleid.

Kinderombudsman Marc Dullaert deed samen met het Verwey-Jonker Instituut onderzoek naar wat het voor kinderen betekent om in armoede te leven.¹ Dullaert geeft tevens een aantal aanbevelingen aan gemeenten om armoede onder kinderen aan te pakken.

MELDPUNT KINDEREN IN ARMOEDE

Volgens artikel 27 van het Kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties hebben kinderen recht op een toereikende levensstandaard. In Nederland is dat voor 1 op de 9 kinderen helaas niet het geval. Om erachter te komen hoe kinderen het zelf ervaren om in armoede te leven opende de Kinderombudsman in februari 2013 het Meldpunt Kinderen in Armoede voor kinderen tussen de 6 en 18 jaar. Ook ouders, professionals, ambtenaren en andere betrokkenen konden hun ervaringen en problemen bij armoedebeleid doorgeven, of goede voorbeelden aandragen van projecten rondom kinderen in armoede.

Het Meldpunt kreeg de nodige belangstelling. In totaal benaderden 681 kinderen en 421 volwassenen het Meldpunt. Daarnaast hielden de onderzoekers met 25 jongeren uit dit Meldpunt diepte-interviews. Ook vroegen zij alle Nederlandse gemeenten naar hun armoedebeleid voor kinderen (198 van de 408 gemeenten reageerden).

ANGST VOOR UITHUISZETTING

In het eerste deel van het rapport komen de kinderen die opgroeien in een armoedesituatie zelf aan het

woord. Veertig procent van hen eet niet elke dag een warme maaltijd. Meer dan de helft van de kinderen, gaat soms of regelmatig naar de voedsel- en of kledingbank of heeft meegemaakt dat water en/of elektriciteit werd afgesloten. Ook vakanties, een lidmaatschap van een sportclub, het vieren van een verjaardag of schoolexcursies zijn vaak niet mogelijk. Opvallend genoeg ligt de oorzaak van de armoede in veel gevallen niet aan de werkloosheid van een of beide ouders, maar aan schulden die het gezin heeft.

Het merendeel van de kinderen die reageerden, geeft aan dat zij merken dat er thuis weinig geld is doordat zij dingen missen in het leven. Dat gemis kan zowel betrekking hebben op primaire levensbehoeften als voedsel, kleding en schoolspullen als op zaken als uitjes, vakanties of een verjaardag vieren. De meeste kinderen vinden het erg dat er thuis geen geld is. Het overgrote deel – 81 procent – van de kinderen denkt dat de situatie in de toekomst ook niet zal verbeteren. Wel geven ze aan dat ze steun ontvangen. Dit is meestal van vrienden of familie, en van verschillende regelingen en instanties zoals het Jeugd sportfonds en de voedselbank. Op school ervaren kinderen daarentegen weinig steun.

De gevolgen voor kinderen die opgroeien in armoede liegen er niet om. Een op de drie kinderen maakt zich elke dag zorgen over de armoede thuis. Deze zorgen richten zich in de meeste gevallen op geldproblemen,

ARMOEDE ONDER KINDEREN NIET ALLEEN IN GROTE STEDEN

Volgens het onlangs verschenen rapport Kinderen in Tel 2014² van het Kinderrechtencollectief zijn de kinderen in Rotterdam, Pekela, Delfzijl, Heerlen en Den Haag het slechtst af. Opvallend is dat er ook in kleine steden grote armoedeproblemen zijn. In de top 10 van armste wijken voor kinderen om in Nederland op te groeien, staan ook steden als Leeuwarden, Amersfoort, Zoetermeer en Lelystad.

maar bij de helft van hen speelt ook de angst om uit huis gezet te worden, geen eten of spullen meer te hebben, of nog meer schulden te maken. Als het over de toekomst gaat, maakt meer dan de helft van de kinderen zich zorgen of ze later wel voldoende geld zullen hebben om hun opleiding te kunnen betalen. Bij een aantal kinderen leiden de zorgen tot psychische en lichamelijke klachten. Ongeveer een kwart van de geïnterviewde kinderen geeft aan dat zij wel eens last hebben van hoofdpijn, buikpijn of vermoeidheid als ze zich zorgen maken over hun thuissituatie. Wat een aantal kinderen als positief ervaart aan hun situatie is dat zij een hechte band hebben met de overige leden van hun gezin en goed met geld hebben leren omgaan. Daarnaast kunnen zij de kleine dingen extra waarderen.

Behalve voor de kinderen zelf en voor thuis heeft de armoedesituatie ook gevolgen op school. Slechts een enkeling praat op school openlijk over de armoede thuis. Pesten is een belangrijke reden om de thuissituatie op school stil te houden. Ongeveer de helft van de kinderen geeft aan wel eens op school gepest te zijn vanwege armoede. Pesterijen die vaak gerelateerd zijn aan de kleding die deze kinderen dragen.

Tenslotte zorgt het geldgebrek van arme kinderen voor sociale uitsluiting. Een derde van de kinderen die gereageerd hebben, zegt dat ze niet op schoolreisje of naar een feestje van andere kinderen gaan, omdat ze geen geld hebben. De helft neemt geen of maar af en toe vrienden mee naar huis, omdat die anders kunnen zien dat ze arm zijn. En twee op de vijf kinderen nemen niet deel aan sportieve of culturele activiteiten vanwege het tekort aan geld.

De kinderen gaven zelf ook een aantal oplossingen, variërend van het zoeken naar een bijbaantje, tot het inzetten van je creativiteit en gebruikmaken van acties, tot vertrouwen houden en tevreden zijn met wat je hebt. Daarnaast gaven zij aan het belangrijk te vinden om contact te krijgen met

Devenber 2012. SP-Tweede Kamerlid Sadet Karabulut en ROOD-voorzitter Lieke Smits overhandigen minister Asscher van Sociale Zaken het manifest *Stop de armoede onder kinderen*.

kinderen in dezelfde situatie. Volgens hen kan de gemeente daarin een ondersteunende rol spelen. Ook vinden zij dat armoede op school meer bespreekbaar moet worden gemaakt.

VERSCHILLEN TUSSEN GEMEENTEN

In het tweede deel van het rapport komen de ouders en professionals aan het woord. De belangrijkste conclusie uit hun reacties op het Meldpunt is dat zij het gevoel hebben dat het in Nederland uitmaakt waar je als kind in een armoedesituatie opgroeit en woont. Veel gezinnen vinden de hulp van een stichting Leergeld en de voedsel- en kledingbanken waardevol, maar deze voorzieningen zijn niet in alle gemeenten aanwezig. Daarnaast hebben alle gemeenten een eigen armoedebeleid en niet alle gemeenten informeren de gezinnen die daarvoor in aanmerking komen even adequaat.

SAMENHANGENDE AANPAK ONTBREEKT

In het derde deel van het onderzoek spreken de gemeenten zelf over hun armoedebeleid. Hieruit komt een vijftal conclusies naar voren. Visie en doelstellingen ontbreken bij voorzieningen voor kinderen in armoede, gemeenten verschillen sterk in

voorzieningen voor deze doelgroep, een samenhangende aanpak ontbreekt voor het verbeteren van de leefsituatie van arme kinderen, weinig gemeenten weten of kinderen in armoede de voor hen bedoelde voorzieningen goed gebruiken en als laatste hebben kinderen onvoldoende stem in het bedenken en uitvoeren van op hen gericht beleid.

SPECIAAL ARMOEDEBELEID VOOR KINDEREN NODIG

Aan het einde van rapport doet de Kinderombudsman een aantal aanbevelingen aan Rijk en gemeenten, waar ook (aankomende) SP-raadsleden en wethouders profijt van kunnen hebben. De eerste is dat alle gemeenten een armoedebeleid ontwikkelen dat specifiek gericht is op kinderen, gezien het feit dat 1 op de 9 kinderen in armoede leeft. Dit armoedebeleid zou aan drie voorwaarden moeten voldoen. Ten eerste dat er een integrale aanpak van armoede onder kinderen komt, waarbij de verschillende beleidsafdelingen binnen gemeenten die zich bezighouden met kinderen in armoede, nauw met elkaar samenwerken. Ten tweede dat voor alle kinderen de voorzieningen vrij toegankelijk zijn en makkelijk aangevraagd kunnen worden. En ten

derde dat kinderen en jongeren betrokken worden bij het opzetten van voorzieningen die voor hen bedoeld zijn.

De tweede aanbeveling aan alle gemeenten is dat zij een zogenaamd kindpakket samenstellen, waarvan de onderdelen direct aan het kind ten goede komen. Het pakket beslaat in elk geval de absoluut noodzakelijke levensbehoeften, aangevuld met zaken om mee te kunnen doen in de samenleving.

In de derde plaats roept de Kinderombudsman gemeenten op om intensief samen te werken met alle lokale actoren (zowel op beleids- als uitvoerend niveau) die hulp bieden aan kinderen in armoede.

De vierde en vijfde aanbeveling tot slot vormen een oproep aan gemeenten en Rijk om het armoedebeleid gericht op kinderen in beeld te brengen en specifiek aan het Rijk om toe te zien op de verplichting uit het Kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties dat ieder kind in Nederland een toereikende levensstandaard heeft.

1 Zie voor het rapport *Kinderen in armoede*: <http://sp.nl/9zllr7>

2 Zie voor het rapport *Kinderen in Tel 2014*: <http://sp.nl/9zllra>

PARTICIPATIEWET WORDT EEN DRAMA

Tekst: Will Tinnemans Foto: Archief Will Tinnemans

Als de Eerste Kamer geen roet in het eten gooit – je weet maar nooit – is vanaf 1 januari 2015 in alle Nederlandse gemeenten de Participatiewet van kracht. Nu al valt te voorspellen dat deze wet niet gaat doen waarvoor hij in het leven is geroepen. Will Tinnemans legt in zijn nieuwe boek over kwetsbaren uit waarom.

Zes volle jaren heeft het geduurd voordat de Wet werken naar vermogen, vermomd als Participatiewet, werkelijkheid werd. De wet moet de kansen op regulier werk vergroten voor bijstandsgerechtigden en arbeidsgehandicapten, zowel Wajongers als WSW'ers. Het is daarbij meegenomen, zo doet staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Jetta Klijnsma ons geloven, dat de uitgaven voor die groepen de komende jaren 1,7 miljard euro minder stijgen dan bij ongewijzigd beleid het geval geweest zou zijn. Maar die bezuiniging is eigenlijk hoofdzaak. Want de Participatiewet gaat bijstandsgerechtigden, arbeidsgehandicapten en laagopgeleiden helemaal geen betere positie op de arbeidsmarkt bezorgen. En wel om drie redenen.

WAAROM DE WET NIET GAAT WERKEN

Ten eerste: de arbeidsmarkt in het algemeen. De eerste versies van de wet zijn ontworpen in een tijd dat de commissie-Bakker ons voorhield dat de krapte op de arbeidsmarkt niet alleen een probleem was, maar ook een kans om 'kwetsbare groepen beter te integreren in de Nederlandse samenleving'.¹ Nederland telt inmiddels bijna 700.000 werklozen en de beroepsbevolking groeit de komende tien jaar met 620.000 personen als gevolg van de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd naar 67 jaar.²

Ten tweede: de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden in het bijzonder. Veel werk in de dienstverlenende beroepen

verdwijnt, door automatisering (transport en logistiek, productiewerk) en door bezuinigingen (zorg, zieken- en leerlingenvervoer, groenvoorziening). Nu al worden laagopgeleiden verdrongen door mensen met een middelbare of hogere opleiding die anders niet aan het werk komen.³ De komende jaren hengelen enkele honderdduizenden arbeidsgehandicapten en bijstandsgerechtigden onder de dreigende knoet van uitkeringsinstaties naar dezelfde, toch al schaarse, banen voor laagopgeleiden. Ten derde: in het sociaal akkoord is afgesproken dat het bedrijfsleven tot 2026 100.000 en de overheid 25.000 banen voor arbeidsgehandicapten creëert. Als die banen er niet komen, krijgen werkgevers met meer dan 25 personeelsleden te maken met een quotumregeling, zo dreigt Jetta Klijnsma. Maar dat is vooral symboolpolitiek. Juist in regio's met veel arbeidsgehandicapten – Noord-, Oost- en Zuid-Nederland – zijn weinig bedrijven met meer dan 25 werknemers. Er is bovendien sprake van 'herschikking', zo is gebleken in Oostenrijk, dat al langer een quotumregeling kent: bedrijven nemen vooral arbeidsgehandicapten aan die in kleinere bedrijven al bewezen hebben dat ze hun geld waard zijn. Per saldo ontstaat er dus geen enkele extra

baan, terwijl het quotum wel gevuld wordt. Bovendien: door de vage definitie van 'arbeidsgehandicapt' zullen mensen die voorheen als regulier personeel in dienst waren als gehandicapt gelabeld worden. Een quotumregeling bergt altijd het gevaar in zich van stigmatisering ('die werkt hier alleen omdat hij zo zielig is') en de banen die arbeidsgehandicapten innemen, gaan op slot voor niet-gehandicapte laagopgeleiden. En dan hebben we het nog niet over de hoge administratieve kosten voor ondernemers, de uitgaven voor (her)keuringen en voor handhaving van het quotum. Er staan besparingen op uitkeringen en inkomsten uit boetes tegenover, 'maar van de effectiviteit in termen van werkgelegenheid voor arbeidsgehandicapten mag niet te veel worden verwacht', schreven CPB-medewerkers Daniel van Vuuren en Krista Hoekstra in maart 2013.⁴

DE PARTICIPATIEWET GAAT SCHADE VEROORZAKEN

Je zou nog kunnen zeggen: baat het niet, dan schaadt het niet. Maar de wet gaat wel degelijk schade veroorzaken. Er is niet alleen sprake van verdringingseffecten, van mogelijke stigmatisering en van hoge kosten voor administratie en handhaving. Er kleven ook andere nadelen aan de Participatiewet.

a) Schoffelen of creperen, luidt het adagium steeds vaker. De tegenprestatie voor een bijstandsuitkering en de druk op arbeidsgehandicapten om een reguliere baan te zoeken, werken op een extreem ruime arbeidsmarkt als een ongewenst-verklaring. Als het effect op de totale voorraad banen nul is, is niemand gebaat bij een substantiele groep mensen die door de overheid als lijntrekkende paria's wordt weggezet. Het maatschappelijk klimaat zal harder en voor deze groepen nog onaangener worden.

b) Bijstandsgerechtigden krijgen vaker met strafkortingen en andere sancties te maken. Wajongers die kunnen

Will Tinnemans is schrijver, moderator en mediatrainer. Van zijn hand verscheen onlangs: *De Kwetsbaren. Concurrentie en verdringing aan de onderkant van de arbeidsmarkt*, Uitg. Nieuw Amsterdam

werken, zien hun uitkering verlaagd van 75 naar 70 procent van het minimumloon. Nieuwe arbeidsgehandicapten die in theorie kunnen werken maar geen baan vinden, komen in de bijstand (voor alleenstaanden 50 procent van het minimumloon). Die uitkering vervalt bij een te hoog vermogen of als iemand inwoont bij een partner of ouders met een uitkering of inkomen. Het kan niet anders of het aantal arme Nederlanders zal de komende jaren doorgroeien.

c) Laagopgeleide werknemers hebben bij hoge werkloosheid te maken met verdringing door hogeropgeleiden. Hun positie op de arbeidsmarkt is al niet best. Ze werken vaak onder beroerde omstandigheden, op onaangename tijden, tegen laag loon en op tijdelijke contracten. Nu krijgen ze ook nog eens concurrentie van arbeidsgehandicapten en bijstandsge-rechtigden, zowel door hun toestroom op de arbeidsmarkt als door het wegkappen van werkgelegenheid door uitkeringsgerechtigden die ‘als tegenprestatie’ of als reïntegratie verplicht werken met behoud van uitkering. De bepaling in de Wet werk en bijstand dat dergelijk werk niet mag leiden tot verdringing van regulier werk, blijkt nu in de praktijk al een wassen neus.⁵ Haagse Harry, een 53-jarige straatveger, is heus niet de enige die na drie jaar zijn oude baan terugkrijgt, maar nu moet ‘werken met behoud van uitkering’ voor een inkomen dat 400 euro per maand lager is.⁶

d) Gemeenten komen in zwaar weer terecht. Bij de decentralisatie van tal van taken in het sociale domein naar lokaal niveau wordt stevig gekort op de

bijbehorende budgetten. Het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (Coelo) van de Rijksuniversiteit Groningen heeft berekend dat gemeenten bij ongewijzigd beleid in 2017 zes miljard euro te kort komen, waarvan bijna de helft wordt veroorzaakt door de taken in het sociale domein.⁷ De Participatiewet ‘wordt een financieel en sociaal drama’, zei PVDA-wethouder Klaas Steenhuis van Veendam op 14 januari 2014 in NRC Handelsblad. De financiële problemen van gemeenten, waarvan er veel al kampen met enorme verliezen op grondtransacties, zijn op termijn niet te overzien. Dat gaat waarschijnlijk leiden tot sterke verhogingen van de WOZ en drastische kortingen op zorg, welzijn, cultuur en sociale voorzieningen. En uiteindelijk zullen veel gemeenten volgens artikel 12 van de Gemeentewet een beroep op een extra uitkering uit het Gemeentefonds moeten doen, opgebracht door al die andere armlastige gemeenten. Tenzij de rijksoverheid in een eerder stadium bijspringt, maar dan is dat hele decentralisatiecircus een zotte vertoning geweest.

e) Het vertrouwen in de politiek krijgt een flinke knauw. In het kabinet-Balkenende IV deed Jetta Klijnsma als staatssecretaris van SZW de eerste voorbereidingen voor de Wet werken naar vermogen. Tijdens Rutte I voerde ze fel oppositie tegen de ‘verschrikkelijk draconische bezuinigingen’ en de plannen om de sociale werkplaatsen in een sterfhuisconstructie te laten doodbloeden. ‘Die beschermde werkplekken mogen we nooit afbreken’, zei ze.⁸ Als staatssecretaris van SZW in Rutte II verdedigde ze

diezelfde plannen met verve, inclusief de ‘verschrikkelijk draconische bezuinigingen’ en de sociale werkplaats als sterfhuis. Het is lastig weerwoord bieden aan kiezers die over haar zeggen: zo de wind waait, waait haar jasje.

De vraag is niet óf maar wannéer de Tweede Kamer begint met een parlementaire enquête naar de Participatiewet.

Zie voor discussie over oplossingen voor problemen aan de onderkant van de arbeidsmarkt: www.dekwetsbaren.nl

Dit artikel verscheen eerder op www.socialevraagstukken.nl

- 1 www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/06/16/naar-een-toekomst-die-werkt-advies-commissie-arbeidsparticipatie.html
- 2 insights.abnamro.nl/kwantitatieve-ontwikkeling-nederlandse-beroepsbevolking-voorlopig-nog-geen-war-for-talent/
- 3 www.os.amsterdam.nl/pdf/2013_presentation_laagopgeleiden_2.pdf
- 4 www.mejudice.nl/artikelen/detail/quotum-arbeidsgehandicapten-matig-effectief
- 5 www.frv.nl/site/media/pdf/95157/Beter_zicht_op_werken_in_de_bijstand_rapportage_aug_2013.pdf
- 6 ‘Werkloze straatveger moet voor uitkering straten vegen’, Algemeen Dagblad, 12 juni 2013
- 7 www.coelo.nl/rapporten/gemeenten%20in%20perspectief%202013.pdf
- 8 Zie interview in het boek *Onbeperkt succesvol. Leven met een handicap*, Bert Jongen, Eindhoven, Uitgeverij De Boekenmakers, 2012

DE MILJONAIRSTAKS: EERLIJK & NOODZAKELIJK

Tekst: Hans van Heijningen

Niet de gewone mensen zouden de rekening van de crisis moeten betalen, maar de 1 à 2 procent superrijke miljonairstaks die steeds minder belasting zijn gaan betalen. Daarvoor pleit de spraakmakende Franse econoom Piketty. In België lanceerde de Partij van de Arbeid van Peter Mertens zes jaar geleden het idee van de miljonairstaks. Hans van Heijningen maakt een voorlopige balans op.

Thomas Piketty schreef de non-fictie bestseller over kapitaal en ongelijkheid *Capital in the Twenty-First Century*. Kort gezegd komt zijn 680 pagina's tellende boek erop neer dat kapitaal sneller groeit dan de inkomsten uit arbeid. Daardoor zou de omvang van de rijkdom in de handen van 1 à 2 procent van de rijken steeds krankzinniger vormen aannemen, ten koste van een evenwichtige ontwikkeling van de economie en de belangen van de grote meerderheid van de wereldbevolking. Op grond daarvan pleit Piketty voor een radicale correctie: de invoering van een wereldwijde belasting op vermogen en een belasting van 80 procent op inkomens boven de 500 duizend dollar.

GEORGANISEERDE SCHEEFGROEI

De fiscale revolutie van de laatste dertig jaar heeft in bijna heel Europa geleid tot lagere belastingen voor de rijken. In Duitsland, België en andere Europese landen hebben de sociaaldemocraten er actief aan bijgedragen dat de sterkste schouders nu minder belasting betalen dan dertig jaar geleden. Begin mei bevestigde een OESO-rapport dat de vermogenstoename bijna uitsluitend naar de rijkste twee procent ging en dat dit vooral komt door de veranderde belastingwetgeving.

Naast belastingverlaging voor de rijken is er ook het probleem van belastingontwijking. Marco van Hees, belastinginspecteur en lid van de

Actiemateriaal bij de miljonairstaks-campagne van de Belgische PVDA.

Foto: Archief SP

Belgische PVDA, heeft een lijst van 100 grote bedrijven die tussen de 0 en 6 procent belasting betalen, terwijl ze wettelijk 33,99 procent horen te betalen. Een voorbeeld: Exxon Mobile in de Antwerpse haven heeft vorig jaar 2,9 miljard winst gemaakt zonder belasting te betalen.

Wanneer we de scheefgroei in inkomens en vermogens niet weten te corrigeren, krijg je geweldige tegenstellingen tussen rijk en arm. Als daar niets aan gebeurt, dreigt een sociale explosie. Zelfs het OESO-rapport waarschuwt dat de scheefgroei in vermogens de economie van de benodigde zuurstof berooft en tot stagnatie leidt.

WASPOEDERDOOS

De miljonairstaks-campagne in België startte in 2008, rond het uitkomen van Mertens' boek *Op Mensenmaat*. De taks werd als waspoederdoos in de markt gezet, met een fraaie bijsluiter. Ook werd een drietal 'miljonairstaksroutes' uitgezet door fraaie streken waar de superrijken wonen, zoals Waasland en Waals Brabant. Langs deze fietsroutes werd bijvoorbeeld halt gehouden bij het kasteel van de familie Declercq,

eigenaar van een textielimperium. 'Door het thema vermogensongelijkheid een gezicht te geven wordt het bevattelijker voor mensen. Als PVDA België hebben we van aanvang af gepleit voor een vermogensbelasting. Maar in discussies werden we altijd geconfronteerd met de vraag: 'Wie reken je dan tot de rijken?' Tweeverdieners en mensen uit de hogere middenklasse bleken zich telkens weer ten onrechte aangesproken te voelen. Daardoor zijn we beter gaan nadenken over het belasten van rijkdom. Daarmee kwamen we op het begrip miljonairstaks uit in plaats van vermogensbelasting.'

PLOETEREN

'De eerste twee jaar deed de Belgische PVDA taboedoorbrekend werk met een miljonairstaks-campagne, tot 2010 moesten we tegen de stroom in roeien. We kwamen met een nieuw idee, dat haaks stond op de liberale fanfare die verkondigde dat als enige uitweg uit de crisis de gewone mensen de rekening moeten betalen. We zochten naar een opening om een nieuw idee ingang te doen vinden, via mediage-nieke acties, zoals de SP in Nederland

Peter Mertens.

doet. Vanaf 2010 omarmden ook de christelijke en socialistische vakbonden en maatschappelijke organisaties als de Derde Wereldorganisatie 11.11.11 het miljonairstaks-idee. Zij verenigden zich in een Financieel Actie Netwerk (FAN), waardoor onze campagne aan kracht won. Oorspronkelijk hadden we ons ten doel gesteld om 88.000 handtekeningen op te halen (1 voor elke familie die onder de miljonairstaks zou vallen). Maar na 100.000 zijn we gestopt met actief handtekeningen ophalen. De invoering van de miljonairstaks is belangrijk. In feite betaalt de werkende bevolking nu de rekening voor de crisis. Ons voorstel is om door de rijken te belasten slapend kapitaal te activeren. Voor de ontwikkeling van onze partij is de miljonairstaks-campagne belangrijk geweest. We krijgen er nu erkenning voor.'

WIE ZIJN DE RIJKEN?

De Belgische PVDA benadrukte van meet af aan dat de campagne alleen de allerhoogste inkomens trof: de 2 procent van de bevolking, 88 duizend gezinnen, met meer dan 1,5 miljoen euro vermogen. De eerste categorie, met een vermogen van 1,5 tot 2 miljoen euro, zou jaarlijks 1% gaan betalen; 2% belasting voor de categorie die een vermogen van 2 tot 3 miljoen euro bezit; 3% voor de groep met meer dan 3 miljoen euro vermogen. Zo'n belasting zou jaarlijks 8 à 9 miljard euro opleveren. Dat maakt extra investeringen mogelijk in onderwijs, gezondheidszorg, kindercrèches, sociale zekerheid en publieke voorzieningen. Mertens: 'Het is de hoogste tijd voor een trendbreuk met het bezuinigingsbeleid dat overal in Europa tot stagnatie en werkloosheid leidt.'

En de pijn? 'De eigenaren van de Belgisch-Braziliaanse biergigant AB Inbev of de miljardairsfamilie Spoelberg zullen jaarlijks een paar ton extra belasting betalen, maar die zien dat bij wijze van spreken niet eens op hun rekening. Ook met zo'n belasting kunnen ze gewoon met de catamaran de oceaan over en in Cannes de bloemetjes buiten zetten, terwijl zij er geen boterham minder om eten. Het is dus niet zo dat de miljonairstaks oproept tot het onteigenen van de rijken, zoals rechtse krachten graag roepen.'

MYTHES DOORGEPRIKT

Kort geleden verscheen het boek *Belastingparadijs België* van Marco van Hees. Daarin beschrijft hij de extreem scheve verdeling van de koek in België. Van Hees werkt samen met Piketty. Het genoemde onderzoek van Piketty heeft geleid tot het sneuvelen van een aantal mythes. Als eerste de mythe dat de inkomensverschillen kleiner worden naarmate de economie groeit. Dat blijkt nergens het geval: niet in de VS, niet in Duitsland en niet in België en Nederland. Ten tweede blijkt uit zijn studie dat de groei voornamelijk opgeslorpt wordt door een miniem percentage van de bevolking. Op de derde plaats blijkt er helemaal geen sprake van een trickle-down-effect, het mechanisme dat rijkdom aan de top doorsijpelt naar beneden. Daarmee wordt de positie van de Chicago School, die belastingverlaging voor de rijken bepleit, totaal onderuit gehaald. De excessieve kapitaalstoename aan de top leidt tot het oppotten van rijkdom, wat op geen enkele manier ten goede komt aan de samenleving.

Een bekend bezwaar tegen een extra belasting voor de superrijken is dat zij hun kapitaal elders onderbrengen en daarmee de economie en werkgelegenheid schaden. Mertens pareert dit door te verwijzen naar het Franse voorbeeld: 'Daar is onder de sociaaldemocratische president Mitterand al een bescheiden vermogensheffing ingevoerd: l'impôt de solidarité sur la fortune. Die zorgt in Frankrijk voor 4 miljard aan extra belastinginkomsten. Uit onderzoek van de Franse Senaat blijkt dat 97,5 procent van de rijken die belasting keurig betaalt; slechts 2,5 procent van de rijken 'gaat lopen'.

Daarbij is het belangrijk om je te realiseren dat rijken niet alleen beschikken over roerend goed (kapitaal en dergelijke) maar ook over onroerend goed en waardevolle politieke connecties. Vaak zijn zij er helemaal niet happig op om met hun hele hebben en houden te verkassen. Dus zo'n vaart zal het niet lopen als we de rijksten wat meer belasting laten betalen.'

SLECHTE KOPIE

Dit jaar hebben ook partijen als de liberale NV-A, de Parti Socialiste en Groen het punt van de vermogensbelasting in hun programma staan – maar in verwaterde vorm. De sociaaldemocraten in België kwamen recent met een voorstel voor vermogensbelasting dat 10 tot 15 procent van de bevolking omvat. Dat is wat de Belgische PVDA betreft een slecht voorstel, omdat het grootste deel van de explosieve kapitaalsgroei niet naar de hogere middenklasse of de tweeverdieners gaat maar vrijwel exclusief naar de hele kleine groep puissant rijken. 'Met dit voorstel roep je onmiddellijk de discussie over de voor- en nadelen van het extra belasten van de middeninkomens over je af. Daarmee ondermijnt je de basis voor progressieve vermogensbelasting in plaats van dat je die versterkt. De opstelling van de voorman van de Vlaamse SP-A (de sociaaldemocraten) laat die dubbelheid zien. Bij herhaling brengt hij naar voren dat het geen schande is om rijk te zijn...'

MASSALE STEUN

Vorig jaar heeft de krant *De Morgen* een enquête gehouden over de steun vanuit de bevolking voor de miljonairstaks. Daaruit bleek dat 80 procent van de mensen voor was. 'Een mooi percentage,' vindt Mertens, 'al zou je ook kunnen zeggen dat 18 procent van de bevolking nog niet snapt dat ook zij belang hebben bij de invoering van zo'n belasting.' Een van onze affiches luidt: 'Het wordt tijd dat multinationals meer belasting betalen dan de schoonmaakster.' De schoonmaakster betaalt jaarlijks 4.440 euro op een maandsalaris van 1.400 euro. Ook kleine en middelgrote ondernemingen (KMO's) betalen allemaal belasting. De grootste stellers betalen de minste belasting.'

'MUNTUNIE IS OP TERMIJN NIET HOUDBAAR'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief Bastiaan van Apeldoorn

In het kader van de Europese verkiezingen sprak *Spanning* met politiek econoom Bastiaan van Apeldoorn. Hij maakt zich grote zorgen over het neoliberale Europese beleid dat de nationale democratie steeds meer buitenspel zet en de verschillen tussen arm en rijk vergroot.

› **Vorig jaar schreef jij twee opinie-stukken over de plannen van de president van de Europese Raad, Herman Van Rompuy, om te komen tot een 'echte economische en monetaire unie'. Wat houden deze voorstellen in?**

'Ze zijn het sluitstuk van een serie maatregelen om Eurolanden hun begrotingsautonomie af te nemen. Ze hebben als doel om van de EMU een echte economische unie te maken. Het probleem is nu dat je één munt hebt met 18 nationale begrotingen. Van Rompuy wil deze weeffout in de Economische Monetaire Unie herstellen. Dat doet hij op een slinkse manier, want het ligt politiek te gevoelig om een Europese superstaat met een eigen begroting in te voeren. Daarom kiest hij ervoor om via bindende economische contracten de nationale begrotingen vanuit 'Brussel' te onderwerpen, waarbij de EU niet alleen zeggenschap krijgt over de omvang van onze begroting, maar ook over de inhoud, dus waar we onze belastingcenten aan uitgeven. Dit betekent dat we geen vrije keuzes meer kunnen maken over bijvoorbeeld de arbeidsmarkt of onze pensioenen.'

› **De uitholling van de Europese nationale democratieën is al langer gaande. Waar ging het mis met Europa?**

'Het ging mis in de jaren tachtig met de ondertekening van de Europese akte in 1986. Hierin werd de ambitie uitgesproken om de Europese interne markt te voltooiën. Vanaf dat moment werd alles in het werk gesteld om alle denkbare barrières te slechten die het

vrije verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen ('de vier vrijheden') in de weg stonden. Het primaat van de politiek maakte plaats voor het primaat van marktliberalisering, wat inhield dat nationale wetgeving ondergeschikt werd gemaakt aan de wetten van de interne markt.

Het opgeven van de eigen munt was een volgende stap in het weggeven van de nationale soevereiniteit. Door de EMU, zoals vormgegeven door het Verdrag van Maastricht, verloren landen belangrijke beleidsinstrumenten om de eigen economie te sturen. Denk maar aan de beruchte 3-procentnorm, die het begrotingsbeleid van de lidstaten steeds meer bepaalt. Door de door Van Rompuy voorgestelde economische contracten kan 'Brussel' zich ook nog gaan bemoeien met de inhoud van de nationale begroting. Daarmee zet je de nationale democratie volledig buitenspel.'

› **Wie zitten er achter dit neoliberale Europese project en wat zijn hun intenties?**

'Het neoliberalisme is een politiek project, dat gedragen wordt door bepaalde krachten en actoren. Een belangrijke rol hier wordt gespeeld door een Europese kapitalistische elite die bestaat uit vertegenwoordigers van het Europese transnationale bedrijfsleven. Uit een analyse van de mensen erachter blijkt dat een elitegroep van zo'n vijftig CEO's van transnationale bedrijven, verenigd in de Europese Ronde Tafel van Industrielen (ERT), een groot aandeel heeft gehad bij de totstandkoming van de huidige neoliberale EU. Europese en nationale politici maken weliswaar het beleid, maar ze krijgen wel input van verschillende belangengroepen. De lobby van het Europese grootbedrijf is

daar erg succesvol in en drukt een sterk stempel op het Europees beleid. Dit is al zo sinds de jaren tachtig. Multinationals als Shell, Philips, Fiat, Siemens, Volvo en Nestlé hadden veel te winnen bij de interne markt en een gemeenschappelijke munt. Zo konden zij hun transactiekosten verlagen en de muntunie gebruiken om neoliberaal beleid op te leggen. Dit betekende afslanking van de verzorgingsstaten, begrotingsdiscipline voor alle lidstaten, flexibilisering van de arbeidsmarkt en deregulering van de financiële markten.'

› **Wat zullen de gevolgen zijn voor de verschillen tussen arm en rijk als de plannen van Van Rompuy doorgaan?**

'Sinds de crisis van 2008 zijn die verschillen door de enorme bezuinigingen en de ongelijke verdeling van de kosten al toegenomen en die zullen alleen nog maar groter worden als de plannen van Van Rompuy worden uitgevoerd. De sociale kosten zijn enorm en de effecten daarvan zullen nog generaties voelbaar zijn. De Griekse economie is met meer dan 25 procent gekrompen terwijl de eurozone als geheel meer dan 10 procent aan potentiële groei verloren heeft. De werkloosheid in de zuidelijke lidstaten ligt tussen de 15 en 25 procent, de jeugdwerkloosheid in Griekenland en Spanje zelfs boven de 50 procent. Deze jongeren komen niet aan de bak en het ziet er niet naar uit dat dit snel zal veranderen. Volgens een vorig jaar verschenen rapport van het Rode Kruis is als gevolg van de crisis en de daaropvolgende bezuinigingspolitiek het aantal mensen dat afhankelijk is van voedselpakketten van het Rode Kruis in de periode 2009-2012 met 75 procent gestegen. Het aantal armen wordt steeds groter en degenen die arm zijn worden steeds armer. Als Van Rompuy en de zijnen hun zin krijgen wordt het huidige neoliberale beleid tot grondwet verheven en zal de ongelijkheid tussen de noordelijke en

Bastiaan van Apeldoorn (1970) is politiek econoom en docent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit. Van zijn hand verschenen onder meer:

- 'Van Rompuy's weg is de onze niet', in: *Socialisme & Democratie 2* (April 2013), 5-16;
- 'The European Capitalist Class and the Crisis of its Hegemonic Project', in: *Socialist Register 2014*, Pontypool: Merlin;
- 'De democratie wordt geofferd op het altaar van de muntunie', in: *De Volkskrant* (20 december 2013).

‘Je zult het neoliberale Europa eerst moeten afbreken, voordat je haar weer kunt opbouwen.’

zuidelijke lidstaten, maar ook binnen de EU-landen, alleen maar groter worden.’

› **Welke kant moeten we volgens jou dan op met Europa?**

‘Je zult het neoliberale Europa eerst moeten afbreken, voordat je haar weer kunt opbouwen. Anders zal er geen sociaal Europa zijn. We moeten af van het idee dat je op Europees niveau sociaal beleid kunt voeren. De nationale bevolkingen moeten weer de mogelijkheid krijgen om hun sociaal-economische stelsel zelf in te richten. Dit is mogelijk met een bepaalde mate van Europese integratie, maar niet met een munt. Een munt met 18 soevereine landen werkt niet en gaat ten koste van de nationale democratie. Een Europese democratie daarvoor in de plaats stellen acht ik onhaalbaar en onwenselijk, vanwege de grote onderlinge verschillen.’

› **Hoe zie jij de toekomst van Europa voor je?**

‘Er zijn drie scenario's mogelijk. Het eerste is de weg van Van Rompuy naar verdergaande Europese integratie waarbij de democratie geofferd wordt op het altaar van de muntunie. De Unie wordt dan steeds ondemocratischer tot de bevolking het op een gegeven moment niet meer pikt. Het tweede is het scenario dat sommige liberalen en de groenen voor ogen hebben, waarbij we verder gaan met het integratieproces, maar dan met een Europese democratie. Dit gaat niet werken, want Europa heeft geen demos (volk).

Het derde is dat we teruggaan naar de nationale munten met behoud van de nationale democratie en het eigen sociale stelsel. Hoewel het vertrek uit de euro hoge kosten met zich mee zal brengen, zouden we ons wel moeten voorbereiden op een mogelijk

uiteenvallen van de euro, en een plan B hiervoor hebben klaarliggen om zo de negatieve gevolgen te beperken. Op termijn is de euro volgens mij niet houdbaar en dus is het goed om nu na te denken over mogelijke alternatieven.’

› **Je bent erg somber in je analyse over Europa. Heeft het eigenlijk nog wel zin om te stemmen op 22 mei?**

‘Ja, dat heeft zeker zin, want verandering in beleid is wel degelijk mogelijk. Een flinke overwinning van Eurokritische partijen als de SP, die Linke en Syriza kan een belangrijk signaal geven. Het verzet vanuit de bevolking tegen deze EU neemt steeds meer toe. De lidstaten voeren de bezuinigingen nog uit, maar de vraag is hoe lang nog. Steeds meer mensen hebben er genoeg van en willen deze EU niet.’

GELOOF IN INDIVIDU BEDREIGT GELIJKWAARDIGE DEELNAME NIEUWKOMERS IN NEDERLAND

Tekst: Bram Mellink Foto: Uitgeverij Wereldbibliotheek

Op vrijdag 21 maart, twee dagen na de gemeenteraadsverkiezingen, deed cabaretier Pieter Derks een voorspelling in De Wereld Draait Door: met zijn 'minder Marokkanen' had Geert Wilders zijn hand definitief overspeeld. Vanaf nu werd het met de PVV alleen nog maar 'minder, minder, minder'.

Even leek Derks gelijk te krijgen. De PVV zakte in de peilingen, de politieke verontwaardiging steeg tot grote hoogte en een snelle uittocht van PVV'ers volgde. Maar na een roofoverval in Deurne was Wilders als vanouds terug op het politieke podium. Waar we eerst gezamenlijk een grens trokken – 'dit gaat te ver' – kwam nu weer een oude discussie op gang: waarom valt Wilders zo moeilijk te bestrijden? En al snel kwamen de bekende argumenten op tafel: rechts wees op de 'problemen' die Wilders 'benoemt', links wijt Wilders' succes vooral aan zijn slimme politieke strategie. Als ervaren politicus en behendige populist zou Wilders nu eenmaal moeilijk te bestrijden zijn.

Toch is het maar de vraag of het succes van Wilders alleen maar voortkomt uit zijn strategie of door de 'problemen' die hij benoemt. Wilders mag dan een behendig politicus zijn, maar heeft hij zoveel strategisch talent dat werkelijk niemand zich met hem kan meten? Ik vraag het me af. En wat die problemen betreft: welke problemen benoemt Wilders precies? Schept hij, bijvoorbeeld met zijn nadruk op afkomst als verklaring voor criminaliteit, juist niet nieuwe problemen, bijvoorbeeld door de indruk te wekken dat Marokkaans-zijn zélf een verklaring zou zijn voor crimineel gedrag?

In dit artikel verklaar ik het succes van Wilders op een andere manier. Naar mijn idee is zijn politiek mede zo invloedrijk, omdat die steunt op een idee dat in Nederland bijna van links tot rechts weerklank vindt: het idee

dat allochtonen minder individualistisch, en dus minder vrij en zelfstandig zijn dan 'wij' Nederlanders. Zoals ik zal laten zien, valt dit strakke onderscheid tussen de individualistische Nederlander en de niet-individualistische Nederlander moeilijk vol te houden. Toch is het een van de meest wijdverbreide aannames van ons politieke debat, die grote belemmeringen opwerkt voor de gelijkwaardige deelname van nieuwkomers in Nederland.

INDIVIDUALISERING ALS MYTHE

Kort na de gemeenteraadsverkiezingen schreef journalist Chris Rutenfrans in *de Volkskrant* een kort stuk over 'de uitvinding van het individu', waarover de filosoof Larry Siedentop kort tevoren een boek had geschreven. Siedentop meende, zo legde Rutenfrans uit, dat individualistisch denken een westerse uitvinding is, afkomstig uit het vroege christendom. Volgens Rutenfrans moesten we deze manier van denken koesteren, en daarom moesten we Wilders' groepsdenken ('de Nederlandse stam tegenover de Marokkaanse stam') niet accepteren. Tegelijkertijd was het volgens Rutenfrans duidelijk dat 'immigranten [die] zijn gekomen uit tribale samenlevingen (...), begrijpelijk, moeite hebben zich aan te passen aan onze geïndividualiseerde samenleving.' Met andere woorden: wij westerlingen zijn eeuwen bezig geweest met individualisering. We mogen dus niet verwachten dat nieuwkomers dit in een paar jaar inhalen.

Onbedoeld laat Rutenfrans precies zien waar het debat over de multiculturele samenleving in Nederland om draait: de tegenstelling tussen geïndividualiseerde Nederlanders en niet-geïndividualiseerde migranten. Hoe we met die tegenstelling moeten omgaan, is niet altijd duidelijk. Vooral in linkse kringen wordt vaak gepleit voor behoedzaamheid. Emancipatie en integratie vergen nu eenmaal tijd. Rechtse partijen als de VVD en de PVV hebben meestal minder geduld

en hameren erop dat nieuwkomers zo snel mogelijk Nederlandse waarden moeten omarmen. Beide partijen vinden elkaar echter in één grondgedachte: nieuwkomers zijn minder individualistisch dan wij.

Deze tegenstelling – 'wij' zijn individualistisch, 'zij' zijn dat (nog) niet – klinkt zo vanzelfsprekend, dat we ons zelden afvragen of die ook daadwerkelijk klopt. Toch zijn daar wel vragen bij te stellen, want wat is dat eigenlijk, een vrij, zelfstandig individu? Kunnen we ons los maken van anderen om, op ons zelf teruggeworpen, in vrijheid onszelf te zijn? Maken we in plaats daarvan niet van wieg tot graf deel uit van een samenleving, die steeds weer nieuwe eisen stelt en verplichtingen aan ons oplegt? Hoe individualistisch zijn 'wij Nederlanders' dan eigenlijk?

Een paar voorbeelden laten zien dat de grens tussen individuele keuzes en groepsgedrag vaak nogal achteloos wordt getrokken. Als iemand's ochtends een spijkerbroek aantrekt, zal niemand zich afvragen of hij of zij die keuze wel zelf heeft gemaakt. Tegelijkertijd doen we het allemaal. De hoofddoek wordt wél vaak in verband gebracht met dwingend groepsgedrag, terwijl die veel minder voorkomt in het Nederlandse straatbeeld en dus ook gemakkelijk als eigenzinnig gezien zou kunnen worden. Ga je naar het vrijdagmiddaggebed in de moskee? Dan voeg je je naar een groeps cultuur. Blijf je thuis, zoals de overgrote meerderheid van Nederland, dan geld je als zelfstandig individu.

INDIVIDUALISERING ALS KEURSLIJF

Wat individueel gedrag eigenlijk is, bepalen we met elkaar. Hoe gek het ook klinkt: individualisering berust op groepsnormen. Sociologen hebben daarom wel beweerd dat individualisering, kortweg het idee dat we in Nederland vroeger een hechte gemeenschap waren, maar nu vrije individuen zijn geworden, een mythe

Bram Mellink.

is. Dat klopt, althans in die zin dat er niet zoiets bestaat als een meetbaar individualistischer samenleving. Hoe kun je individualiteit immers objectief meten?

Toch heeft ons geloof in individualisering wel gevolgen voor onze samenleving, maar op een heel andere manier dan we gewend zijn te denken. Ons geloof in de Nederlandse geïndividualiseerde samenleving leidt er vooral toe dat we alloctonen (die worden gezien als 'niet-geïndividualiseerden') voortdurend vertellen dat ze net zo individualistisch moeten worden als Nederlanders. Onze samenleving, die aan ieder individu 'worden wie je bent' belooft, heeft een sterke neiging om haar individualiseringswaarden op te dringen, om van nieuwkomers te verlangen dat ze worden zoals wij.

Voorbeelden hiervan zijn er genoeg. Denk aan orthodoxe christenen, die vrouwen in hun partij moeten toelaten en homovoorlichting op school moeten slikken. Denk aan het Nederlandse emancipatiebeleid, waarin van overheidswege via een 'emancipatiemonitor' wordt bijgehouden hoe het met de emancipatie van minderheden staat. Maar denk vooral ook aan de wijze waarop we met migranten omgaan, door ze via inburgeringscursussen en naturalisatieceremonies tot vrij en zelfstandig

individueel op te voeden. Daarom moeten nieuwkomers, bij het verkrijgen van hun paspoort, verplicht de verklaring van verbondenheid afleggen, waarin ze beloven de rechten en vrijheden van Nederland te respecteren. Daarom ligt in inburgeringscursussen de nadruk niet op sociaal-economische zelfredzaamheid, maar op de omarming van Nederlandse waarden.

Het gevoel dat we minderheden tot individuen moeten opvoeden, wordt door links en rechts gedeeld. Pim Fortuyn verwoordde dit gevoel al in 2002. In een berucht interview waarin hij de islam achterlijk noemde, zei hij: 'Ik heb geen zin de emancipatie van vrouwen en homoseksuelen nog eens over te doen.' Aan de ene kant wekte hij hiermee de indruk dat Nederland als land van geëmancipeerde individuen 'af' is, dat Nederlanders de emancipatie van bijvoorbeeld vrouwen en homo's ten volle hebben omarmd. Aan de andere kant wekte Fortuyn de indruk dat deze emancipatie op de tocht staat en ons door nieuwkomers wordt afgepakt.

NAAR EEN STRIJDBAARDER DEMOCRATIE

Wat op het eerste oog zonder meer waar lijkt te zijn, berust eigenlijk op een onbewezen stelling: Nederlanders zijn geëmancipeerde individuen, nieuwkomers zijn dat (nog) niet. Vanuit dit idee hebben we in de afgelopen jaren politieke debatten gevoerd over de positie van de vrouw binnen de islam, over homogeweld onder alloctone straatkinderen en over de relatie tussen de Marokkaanse groepscultuur en crimineel gedrag.

Het is echter de vraag of onze democratie baat heeft bij deze onbewezen scheidslijn tussen geïndividualiseerden en niet-geïndividualiseerden. Onder het mom van 'individuele vrijheid' zijn we hard bezig om hordes burgers als niet-geïndividualiseerden weg te zetten. We verwachten van nieuwkomers dat ze door integratie 'onze waarden' omarmen, we schrijven christenen via de wet voor dat ze vrouwen moeten toelaten tot de kieslijst en homo's moeten toelaten op school, en als iemand uitspraken doet die ons niet zinnen ('minder Marokkanen' bijvoorbeeld), stappen we naar

de rechter. Dat duidt niet op een open democratisch debat, maar riekt naar een nieuwe politieke correctheid: in Nederland moet je je voegen naar onze individualiseringswaarden.

Juist in het geloof in het vrije individu zit het Nederlandse groepsgedrag besloten. Als we écht problemen willen benoemen en zinvol willen debatteren over de multiculturele samenleving, zouden we daarom onder ogen moeten zien dat autochtone Nederlanders, net als nieuwkomers, een groep vormen die bepaalde normen en waarden uitdragen: individualiseringswaarden.

Op basis van dat uitgangspunt kunnen we vervolgens opnieuw het debat over minderheden aangaan. Misschien moeten we daarbij onder ogen zien dat een gezonde democratie bij groepsvorming is gebaat. Groepsvorming geeft individuen namelijk de ruimte om zich met andere individuen te verenigen, en als groep een vuist te maken in het publieke debat. Al kan dit leiden tot forse spanningen, als medicijn tegen zelfgenoegzaamheid en tot behoud van een breed democratisch debat is groepsstrijd onontbeerlijk. Groepsdenken brengt opponenten van Wilders daarom verder dan ongefundeerde individualiseringsdrang.

Bram Mellink is historicus en auteur van *Worden zoals wij: Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945*, Uitg. Wereldbibliotheek

LAAT 4 MEI OVER '40-'45 GAAN

Tekst: Max van den Berg Foto's: Archief Max van den Berg

Onlangs verscheen er een gezamenlijke oproep van de Nederlandse Raad van Kerken, de Joodse gemeenschap en het Contactorgaan Islam en Overheid, waarin werd aangedrongen om de 4 mei-herdenking weer terug te brengen tot het oorspronkelijk uitgangspunt: het herdenken van de slachtoffers uit de bezettingsperiode 1940-1945. Medeoprichter van het Verzetsmuseum in Amsterdam, Max van den Berg, vindt dat we deze oproep zouden moeten ondersteunen.

Sinds 1961 worden op 4 mei ook de gevallen uit andere oorlogen zoals die in Indonesië, Korea, Joegoslavië, Irak en Afghanistan herdacht. In een onlangs verschenen gezamenlijke oproep van de Nederlandse Raad van Kerken, de Joodse gemeenschap en het Contactorgaan Islam en Overheid wordt de vrees uitgesproken dat het uitzonderlijke karakter van de Tweede Wereldoorlog verloren gaat door dit scala van herdenkingen.

De 'verbreding' van de 4 mei-herdenking stoelt op een gedachtegang met verschillende invalshoeken. Ten eerste wordt verondersteld dat de Tweede Wereldoorlog zo ver achter ons ligt, dat we die strijd nu zonder emoties en objectiever kunnen bekijken en beoordelen als een gewone oorlog waarbij fouten aan beide kanten zijn gemaakt en waarbij verbroedering van de volkeren in Europa nu op de agenda hoort te staan. Ten tweede telt de Tweede Wereldoorlog bijna geen overlevenden meer, en wil je de Dodenherdenking – ook voor jongeren – actueel houden, dan zou je de slachtoffers van recente oorlogen bij de herdenking moeten betrekken. Ten derde zijn er na 1945 vele oorlogen geweest waar Nederland bij betrokken was en waarbij slachtoffers vielen. Er zou ruimte moeten zijn om ook hen te herdenken.

EEN BREDE DODENHERDENKING?

Was de Tweede Wereldoorlog in vergelijking met andere oorlogen

uitzonderlijk? Dat wordt door de aanpak van het Nationaal Comité 4 en 5 mei in wezen ontkend. Deze ontkenning wordt ondersteund door bekende historici. In zijn boek *Grijs Verleden* schrijft Chris van der Heijden: 'We zouden de oorlog net zo moeten beschrijven als die van andere periodes.' Die opvatting wordt dan ook aangevuld met de typering van het verzet als 'bestaande uit een paar mensen uit een stuk, heel wat scharrelaars en alles wat daar tussenin zat'. Ad van Liempt introduceert in zijn boek en tv-serie *De Oorlog* motieven en handelingen van nazi's en SS'ers die 'zeker zo interessant zijn als de overwegingen van verzetsmensen'. Van Liempt wil zich 'zoveel mogelijk onttrekken aan de morele appreciaties' bij de beoordeling van de Tweede Wereldoorlog. Op die basis komt hij in zijn boek na anderhalf jaar bezetting tot de conclusie 'dat daden van verzet uit den boze zijn. Waarom zou je ook, als de bezetter samenwerking heeft aangeboden en zich van de beschaafde kant laat zien'. Kortom: een normale oorlog tussen normale staten, zoals we die in de hele menselijke geschiedenis hebben gezien. Deze beschrijvingen lijken in tegenstelling te staan tot het groeiend bezoekersaantal aan musea over de Tweede Wereldoorlog (recentelijk 1.2 miljoen), een niet ophoudende stroom van films en succesvolle shows als *De Soldaat van Oranje* of de theatervoorstelling *Anne*. Maar met alle goede bedoelingen slaat ook hier vervlaking toe. Er wordt meer ingespeeld op spanning en sensatie dan op verdieping van de inzichten. In zijn recente proefschrift *De oorlog in het museum: herinnering en verbeelding* stelt de historicus Erik Somers: 'Het evenwicht tussen emotie en sensatie aan de ene kant en verantwoorde informatie aan de andere is wankel.' En zo ontstaat een gemakzuchtige gedachtesfeer. Er zijn sinds 1945 zoveel oorlogen gevoerd dat het dus beter is om alle gevallen, zonder onderscheid, op een dag te herdenken. Geen wonder dat door deze versluiering van de geschiedenis nog maar 14 procent van

de deelnemers aan de 4 mei-herdenking aan de periode 1940-1945 denkt. Ook een karig geschiedenisonderwijs heeft daaraan bijgedragen. Gelukkig zijn er historici als Barbara Henkes in het Historisch Nieuwsblad, Marjan Schwegman van het NIOD, Jolande Withuis, Ruud Weijdeveld en Dirk Mulder van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, die de rol van het verzet willen herwaarderen en de betekenis van de Tweede Wereldoorlog een zwaarder accent willen geven.

DE TWEDE WERELDOORLOG HEEFT EEN UNIEK KARAKTER

In het tijdvak 1939-1945 heeft zich in Nederland en Europa een strijd afgespeeld met wel degelijk een uniek karakter. Als bewijs wordt in eerste instantie naar de Holocaust gewezen. Begrijpelijk. Deze industrieel opgezette massamoord op Joden kent zijn weerga in de geschiedenis niet en is onverbreekelijk met het nazi-regime verbonden.

Maar er zijn meer factoren.

Europa had niet alleen te maken met het antisemitisme, maar ook met de waan van een superieur Germaans ras, dat levensruimte nodig had. In 1939 werd in Berlijn het plan opgesteld om het hele Poolse volk, op twee miljoen toekomstige knechten na, te doden. Dat plan moest in twintig jaar worden voltrokken. Dat heeft geleid tot het uitroeien van 2,5 miljoen mannen en vrouwen van Poolse afkomst. In Wit-Rusland werden zesduizend dorpen platgebrand, in zeshonderd gevallen inclusief de bevolking. Hier kwamen 1,5 miljoen burgers bij om het leven. Drie miljoen Russische burgers vonden de dood door executies en uithongering. De Duitse Wehrmacht was bij al deze acties volop betrokken.

Ook de Romaanse volkeren werden gediscrimineerd. Toen in de zomer van 1940 de Belgische krijgsgevangenen werden vrijgelaten, gold dat alleen voor Vlamingen en niet voor Walen. Op 8 september 1943 verbrak Italië zijn bondgenootschap met Hitler. Die liet uit wraak op het Griekse eiland Kefalonia 5000

Dit beeldhouwwerk in de Rosenstrasse in Berlijn, is een gedenkteken voor de niet-joodse vrouwen die demonstreerden tegen de arrestatie en dreigende deportatie van hun joodse mannen. Dankzij deze protesten werden de mannen uiteindelijk vrijgelaten.

Italiaanse soldaten fusilleren en 4500 in concentratiekampen verhongeren. Zij werden als mannen van een inferieure kwaliteit beschouwd. Het superieure Germaanse ras moest natuurlijk ook uit gezonde mannen en vrouwen bestaan, klaar voor de komende oorlog. Verstandelijk gehandicapte en geesteszieke kinderen bedreigden de raszuiverheid en vormden een financiële belasting. Daarom werd in het diepste geheim de Aktion T4 voorbereid, een plan om deze kinderen te doden. De actie startte begin 1940 en eindigde onder druk van de katholieke kerk op 18 augustus 1941. Maar toen waren er al 70.000 kinderen door vergiftiging of vergassing om het leven gebracht. Sinti en Roma, die in Duitsland de scheldnaam Zigeuner kregen, werden als asociale elementen in de concentratiekampen opgesloten. Naar schatting kwamen 450.000 van hen om het leven.

Aangezien de nazi's in alle Europese landen de bestaande democratische instellingen als parlement en gemeenteraden, vrije pers en radio ophieven

ontstond als reactie daarop een uitgebreide illegale verzetsbeweging waarbij in Nederland onderduiken, hulp aan onderduikers en illegale pers centraal stonden. Door deze verzetsactiviteiten zijn in Europa tienduizenden door executiepelotons om het leven gebracht. Nazi-Duitsland was ook de grootste slavenmaatschappij uit de wereldgeschiedenis. Meer dan 10 miljoen dwangarbeiders werden onder onmenselijke omstandigheden uitgebuit. Er waren 105 Arbeits Erziehungs Lager, AEL's, waar arbeiders die volgens de ondernemer niet hard genoeg werkten voor 56 dagen in konden worden opgesloten. Een seintje van de directie, en de Gestapo kwam ze in de fabriek arresteren. De AEL's kregen in opdracht van de SS-generaal Kaltenbrunner een zwaarder regime dan dat van de concentratiekampen. In heel Duitsland zijn 700.000 dwangarbeiders om het leven gekomen. Van de 500.000 Nederlandse dwangarbeiders kwamen er 30.000 niet meer terug. Velen werden na 1945 getroffen door verstoorte familierelaties. Nazi-Duitsland deed ook aan landje-

pik. Tijdens de strooptocht door Europa werd in Polen het hele Warthe-gebied geannexeerd en moesten een miljoen Polen gedwongen verhuizen richting Warschau. In Litouwen werd de kuststrook van Klaipeda (Memel) in beslag genomen. Het Sudetengebied werd van Tsjechië afgescheurd. Nog erger was de situatie in West-Europa. Elzas Lotharingen, Luxemburg en Oost-België (Eupen/Malmedy) werden bij nazi-Duitsland gevoegd en de mannelijke bewoners moesten dienst nemen in de Wehrmacht. In de periode 1944-45 werd de strook Limburg ten oosten van de Maas ook bij Duitsland gevoegd. De bewoners werden naar Groningen verjaagd.

EEN OORLOG TUSSEN MENSELIJKE WAARDIGHEID EN ONMENSELIJKHEID

De Tweede Wereldoorlog was een strijd tussen democratie en menselijke waardigheid enerzijds en racistische dictatuur anderzijds. Die strijd liep door alle volkeren heen. Natuurlijk domineerde het militair geweld van grote legers, maar aan de oorlog

namen naar schatting van historici zeker 2 miljoen gewapende partizanen deel in onder andere Frankrijk, België, Noorwegen, Italië, Joegoslavië, Bulgarije, Tsjecho-Slowakije, Griekenland en vooral ook in Polen, Wit-Rusland, Rusland en de Oekraïne. Er waren ondergrondse verzetsgroepen in alle bezette gebieden en ook in Duitsland (onder andere de studentengroep De Witte Roos, de groep van dominee Niemöller en de arbeidersverzetgroep van Uhrig en Kowalke in Berlijn). Een heel bataljon Duitse antifascisten vocht mee in de Franse Maquis.

Aan de andere zijde een discriminerend gewelddadig systeem dat in alle landen aanwezig was. Het openbaarde zich in Duitsland in de vorm van Hitlers nazibewind, in Italië in de fascistische partij van Mussolini, in Spanje in de Falangisten van generaal Franco, in Hongarije in de Pijlkruisers van admiraal Miklos Horthy, in Roemenië in de IJzeren Garde van Ion Antonescu, in Frankrijk in het Vichy-bewind van maarschalk Petain en in Slowakije in de Volkspartij van Jozef Tiso. Al deze bewegingen waren nazigezind en beschikten over eigen militaire middelen. Daarnaast bevonden zich in vele landen de collaborerende aanhangers van dit systeem. Mussert in Nederland, Degrelle in België, Quisling in Noorwegen, enzovoort. We kunnen dus concluderen dat de Tweede Wereldoorlog geen normale oorlog is geweest tussen staten, maar een unieke strijd tussen verschillende maatschappelijke systemen, tussen democratie en raciale dictatuur. Gezien de Holocaust, de massamoord op Slaven, Romanen, op Sinti en Roma, gezien de unieke omvang van dwangarbeid is een morele beoordeling daarover onvermijdelijk.

OVER DE ACTUALITEIT VAN DE DODENHERDENKING

De Tweede Wereldoorlog ligt een mensenleven achter ons. Degenen die er passief of actief bij betrokken waren, nemen snel in aantal af. Hoe zorg je er dan voor dat de Dodenherdenking op 4 mei actueel blijft voor nieuwe generaties? Jongeren, die al tientallen jaren via verschillende media met alle mogelijke conflicten in verschillende delen van de wereld geconfronteerd worden, zien de

Max van den Berg is SP-lid en mede-oprichter van Het Verzetsmuseum in Amsterdam. Daarnaast is hij redacteur van het contactblad van de Stichting 1940-1945.

Tweede Wereldoorlog als een gebeurtenis die ver achter ze ligt. Daarom worden Indonesië, Afghanistan, Irak of Mali maar bij de herdenking meegenomen. Maar juist deze aanpak verbloemt het bijzondere karakter van de Tweede Wereldoorlog en ontnaemt daarmee 4 mei haar actuele betekenis. Die betekenis is actueler dan ooit! Eind vorig jaar werd in het gebouw van de Europese Unie te Brussel een grote internationale tentoonstelling geopend, die gewijd is aan het verzet in alle Europese landen in de periode 1939-1945. Bij de opening hield Miguel Angel Martínez, vicevoorzitter van het Europees Parlement, een toespraak waarin hij erop wees dat de Europese democratie bedreigd wordt door ultrarechtse groeperingen, die zich in regeringspartijen dringen of in partijen die regeringen ondersteunen. Om concreter te zijn: in Griekenland is de partij Gouden Dageraad openlijk antisemitisch, net als Jobbik in Hongarije. In Estland en Letland vinden openlijke SS-parades plaats waaraan leden van de regering deelnemen. Roma en Sinti worden in Roemenië en Slowakije door racisten bedreigd, in Noorwegen en Denemarken groeien partijen die hun afkeer tegen burgers van mediterrane afkomst luid verkondigen, Marine Le Pen groeit met haar Front National in

Frankrijk, net als de PVV van Geert Wilders in Nederland. Allen staan met hun discriminerende politiek haaks op het streven naar democratische Europese samenwerking. Vanzelfsprekend moeten geen spookbeelden uit een ver verleden worden opgeroepen. Ons parlementaire stelsel kan een stootje verdragen. Maar waakzaam zijn tegen een sluipend gevaar blijft nodig. Een op 1940-1945 toegespitste Dodenherdenking is dus, gezien bovengeschetste ontwikkelingen, actueler dan ooit.

MOETEN ANDERE OORLOGSSLACHTOFFERS DAN NIET WORDEN HERDACHT?

Tijdens de 'politieacties' in Indonesië kwamen ruim 6000 Nederlandse militairen om het leven en werden minstens 100.000 Indonesiërs gedood. Zeventig jaar later komt onze regering tot de conclusie dat ons land in die oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis heeft gestaan. Het betrof hier inderdaad een koloniale agressieoorlog waarbij, zoals recentelijk naar voren kwam, ernstige oorlogsmisdaden aan Nederlandse zijde zijn gepleegd. Deze gebeurtenissen staan haaks op die uit de periode 1940-1945 en verdragen daarom moeilijk een gezamenlijke herdenking. Toch dient er voor nabestaanden een plaats te zijn voor herdenken en rouwverwerking. Die plaatsen zijn er in Den Haag en Venlo bij de Indië-monumenten en kunnen op de geëigende datum 7 september jaarlijks plaatsvinden. Minister-president Drees voelde niets voor een deelname aan de Korea-oorlog maar werd, onder Amerikaanse dreiging van stopzetting van Marshallhulp, gedwongen om troepen te zenden. Hierbij kwamen 132 Nederlandse soldaten om het leven. Deelname aan missies in Irak, Joegoslavië, Afghanistan en Libië waren omstrede, hebben bedroevende resultaten opgeleverd en aan tientallen militairen het leven gekost. Al deze militairen worden jaarlijks herdacht op de Veteranendag, op 29 juni (de verjaardag van Prins Bernhard). Voor de herdenking van gevallen militairen uit oorlogen van na 1945 zijn er dus al data en plaatsen. Vermenging met 4 mei, alles herdenken, betekent in wezen niets herdenken.

DOSTOJEVSKI: DE WAARHEID IS ONRECHTVAARDIG

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Wikimedia commons

‘Er zijn van die mensen over wie het heel moeilijk is iets zodanig te zeggen dat je meteen een compleet beeld van hen krijgt, een beeld dat hen direct typeert en karakteriseert... In hun romans en verhalen proberen schrijvers vaak allerlei maatschappelijke types te nemen en deze zo levendig en artistiek mogelijk neer te zetten, types die men in de werkelijkheid in die vorm maar zelden aantreft, doch die desalniettemin realistischer zijn dan de realiteit.’

Uit onderzoek van Amerikaanse psychologen van The New School for Social Research in New York zou blijken dat het lezen van literatuur bevorderlijk is voor het empathisch vermogen. Onzinnig lijkt me dat niet, zeker niet als het gaat om klassieke Russische literatuur. Zoals *De idioot* (1869) van Fjodor Dostojevski. Dit boek leert ons meer over de mens dan al het psychologisch onderzoek.

Dat Dostojevski dit boek kon schrijven mag gerust een klein wonder heten. Kritiek op de tsaar kwam hem te staan op jarenlange dwangarbeid in Siberië en verbanning naar de woestijn van Kazachstan. Na zijn vrijlating was zijn lichaam kapot. Zijn vrouw overleed en hij raakte verslaafd aan de roulette. Een wurgcontract dwong hem in korte tijd meerdere boeken te schrijven. Dat leidde tot een bijna bovenmenselijke inspanning en publicatie van grootse romans, zoals *Misdaad en straf* (1866), *De speler* (1867) en *De idioot* (1869).

De idioot in dit boek is vorst Mysjkin, de laatste telg uit een oud Russisch adellijk geslacht, die zijn jeugd heeft doorgebracht in Zwitserland, waar hij werd behandeld voor de vallende ziekte. Na zijn terugkeer in Rusland mengt hij zich in de hoogste sociale kringen, die leven volgens strakke sociale codes. De vorst wordt verliefd op de goede generaalsdochter Aglája, maar nog meer op de schone maitres-

Fjodor Dostojevski
(door Vasili Perov, 1872).

se Nastásja, wiens kwade geest hem vervult van een onverklaarbare liefde.

Romans worden wel eens ‘fictie’ genoemd, maar dat is onterecht. Literatuur beschrijft altijd de werkelijkheid, maar in een andere taal, in andere beelden. Dostojevski beschrijft ‘maatschappelijke types’, mensen die je in het dagelijks leven niet zult tegenkomen, maar die toch ‘realistischer’ zijn. Omdat ze ons meer vertellen over de ‘menselijke drijfveren’, die volgens hem ‘meestal onvergelijkkelijk veel ingewikkelder en minder voorspelbaar zijn dan wij gewoonlijk denken, en zich zelden helder onder woorden laten brengen.’

De romans van Dostojevski zijn geschreven in een romantische stijl, met ellenlange gesprekken waarin niet direct een lijn of richting valt te ontdekken. Maar doordat al die romanfiguren voortdurend het licht over elkaar laten schijnen, schijnen ze

ook steeds een nieuw licht op elkaar. Daardoor komen deze romanfiguren pas echt tot leven en worden ze ‘echte’ mensen, van wie de goedheid altijd minder goed blijkt dan je had gedacht en voor wiens kwade handelen altijd een verklaring is te vinden.

De idioot is het meest autobiografische boek van Dostojevski, vorst Mysjkin is in veel opzichten zijn alter ego. Daardoor gaat de schrijver ook de discussie aan met zichzelf. Als Mysjkin een veroordeling uitspreekt over de ziekelijke en nerveuze jongeman Hyppolite, die de liberale Europese waarden vertegenwoordigt, geeft Aglája hem de wind van voren, omdat je niet mag oordelen over een mensenziel: ‘U kent geen tederheid: alleen maar waarheid, en dat is onrechtvaardig.’

De getekende schrijver Dostojevski schetst een ontluisterend beeld van de mens. Vorst Mysjkin raakt verstrikt in zijn eigen gevoelens, in zijn verliefdheid voor Aglája en zijn verlangen naar Nastásja. Het lukt hem niet te houden van het goede, maar hij kan ook geen huwelijk sluiten met het kwaad. Oordelen over goed en kwaad zijn altijd abstracties, zeg opnieuw de wijze Aglája: ‘Wie een abstracte liefde voor de mensheid voelt, houdt bijna altijd alleen van zichzelf.’

Na *De idioot* schreef Dostojevski nog een aantal grote romans, waaronder *De eeuwige echtgenoot* (1870), *Boze Geesten* (1872) en *De gebroeders Karamazov* (1881). Zijn boeken worden graag gelezen door schrijvers: in een Noorse lijst, samengesteld door de honderd belangrijkste hedendaagse auteurs (de Verdensbiblioteket), wordt Dostojevski het meest genoemd. Maar zijn boeken worden helaas steeds minder gelezen. Dat is jammer, omdat we er nog steeds veel van kunnen leren. Goedkoop is deze literatuur niet, maar beter dan elk psychologisch zelfhulpboek.

EEN LANGETERMIJNPERSPECTIEF OP WELVAART

Tekst: Sara Murawski Foto: Wikimedia commons

Tim Jackson stelt zichzelf in *Prosperity without growth* een heroïsche taak: hij onderzoekt de vraag hoe welvaart begrepen moet worden in een land waar het beleid niet langer gericht is op de groei van het bbp. Zijn boek is opgebouwd uit drie delen, waarin hij de ecologische grenzen van groei vaststelt, een kritisch macro-economisch kader ontwikkelt en invulling geeft aan een nieuw sociaal-maatschappelijk fundament voor onze samenlevingen. Het resultaat is een langetermijnperspectief op welvaart dat linkse politici handvatten biedt voor duurzaam en sociaal beleid.

Het is tegenwoordig volstrekt normaal geworden om de stand van het land gelijk te schakelen met de groeiplaatsjes van het CPB. In eerste instantie lijkt dat gerechtvaardigd: economische groei betekent dat de koek die we te verdelen hebben steeds groter wordt. Maar groei brengt ook bedreigingen met zich mee die raken aan de kern van het kapitalistische systeem. Nog los van het feit dat het er uiteindelijk om gaat hoe de koek verdeeld wordt, is het de vraag of continue groei ecologisch gezien wel mogelijk is, en of onze samenlevingen er uiteindelijk bij gebaat zijn. Het opgeven van economische groei als beleidsdoel is echter makkelijker gezegd dan gedaan. Groei is namelijk een mondiaal geaccepteerd welvaartsmodel. In kapitalistische samenlevingen geldt dat welvaart vrijwel uitsluitend gedefinieerd wordt in termen van een kwantitatief 'meer' (meer kapitaal, meer inkomen, etc.), in plaats van kritisch te kijken naar waar we meer van zouden willen op de lange termijn. *Prosperity without growth* vormt een breuk met dit eenzijdige denken over groei als wondermiddel.

SCHULDBUBBEL

Het boek opent met een bondige analyse van de financiële crisis: deregulering, een overvloed aan onverantwoorde leningen, falend toezicht en overheden die een blinde vlek hadden voor onverantwoord gedrag – of dit zelfs aanmoedigden. Ondertussen nam de schuldenberg (in eerste instantie de private) exponentieel toe. Jackson verwijst

naar Gordon Browns uitspraak over de 'age of irresponsibility' en benadrukt de rol van beleidskeuzes die het ontstaan van de crisis mogelijk maakten: "The economic crisis is not a consequence of isolated malpractice in selected parts of the banking sector. If there has been irresponsibility, it has been much systematic, sanctioned from the top, and with one clear aim in mind: the continuation and protection of growth." Met andere woorden: het waren politieke beslissingen die ruimte gaven aan een systeem dat roekeloos gedrag en ongelimiteerde groei ten koste van mens en milieu legitimeerden.

De rest is geschiedenis: toen de bubbel eenmaal barstte moesten overheden bijspringen om banken te redden en namen zij onconventionele maatregelen om de crisis een halt toe te roepen: omvallende banken kregen 'kapitaalinjecties' of werden zelfs genationaliseerd. Om het vertrouwen in de bankensector te herstellen, werd de regulering aangescherpt en moesten de buffers omhoog. Jackson wijst zijn lezers echter op een interessante paradox in dit proces: niet alleen werd de crisis veroorzaakt doordat ongebreidelde economische groei een onhoudbare schuldbubbel creëerde, maar ook werd tijdens de crisis alles op alles gezet om terug te keren tot het normale groeiniveau. Dat geldt ook voor voorstanders van een duurzame investeringsagenda die groei willen aanjagen door het scheppen van groene banen. Een zogenaamde 'green deal' kan weliswaar een tijdelijke oplossing bieden om de economie uit het slop te trekken, maar biedt onvoldoende handvatten voor een ander, nieuw perspectief op welvaart.

Dat is geen toeval. De fixatie op het bbp is verankerd in drie algemeen geaccepteerde aannames over de positieve effecten van groei. De eerste is dat een zekere mate van welvaart noodzakelijk is voor mens en maatschappij om te kunnen bloeien. De tweede houdt in dat economische groei gepaard lijkt te gaan met een aantal basale rechten (zoals het recht op gezondheid en onderwijs) die essentieel zijn voor welvaart. De derde stelt dat groei een belangrijke rol speelt in het handhaven van economische en sociale stabiliteit. Jackson bespreekt alle drie de vooronderstellingen op kritische en genuanceerde wijze, gestut door veel empirisch materiaal, en komt uiteindelijk tot de conclusie dat er sprake is van een 'dilemma van de groei': het huidige groeipad is niet duurzaam, en onhoudbaar, en de enorme consumptie en milieuschade die deze groei met zich meebrengt leidt tot grote ongelijkheden in onze samenlevingen. Maar aan de andere kant zou 'degrowth' onder de huidige omstandigheden grote instabiliteit veroorzaken: wanneer we ons consumptiepatroon flink op de schop zouden gooien en economische productie zouden remmen, zou dat achtereenvolgens leiden tot vraaguitval, werkloosheid, verminderde concurrentie en een aanhoudende recessie.

IJZEREN KOEI

Deze paradox plaatst critici van het huidige groeimodel voor twee belangrijke uitdagingen: op micro-economisch niveau is de vraag hoe het huidige consumptiemodel, dat gebaseerd is op het idee van steeds meer, beter, sneller en goedkoper, anders vormgegeven zou kunnen worden. De macro-economische uitdaging is hoe economie voorbij de groei plausibel gemaakt kan worden. Uiteindelijk zijn het twee kanten van dezelfde medaille: het doel is om een perspectief op welvaart te scheppen dat niet afhankelijk is van groei en consumptie, en waar menselijke waardigheid en sociale relaties centraal staan. Jackson biedt voor

Tim Jackson is hoogleraar Duurzame Ontwikkeling aan de Universiteit van Surrey.

beide sporen interessante aanknopingspunten.

Eerst het dilemma van de consumptie. Jackson betoogt dat de moderne mens gevangen zit in een 'ijzeren kooi' van consumptisme, aangejaagd door niet-aflatende economische groei. Het feit dat die economie voortdurend moet groeien, heeft volgens hem twee oorzaken: enerzijds stimuleert het streven naar winst een continu proces van innovatie en 'creatieve destructie', waarin nieuwe productiewijzen en goederen ontstaan. Anderzijds wordt de vraag naar deze producten gedreven door een complexe 'sociale logica': nog nooit was de rol die goederen in ons leven vervullen voor de invulling van onze identiteit zo diep doorgedrongen tot sociale en psychologische processen. Maar juist doordat we ons door middel van consumptie kunnen onderscheiden van andere individuen, vallen verschillen sterker op en ligt een negatieve vergelijking al snel op de loer. Deze ontwikkeling heeft ons gevoelig gemaakt voor existentiële angsten en de drang naar vernieuwing, resulterend in overdadige consumptie.

Voor de macro-economische kant van het verhaal geldt dat Jackson op overtuigende wijze aantoont hoe

arbitrair en beperkt het bbp als de gangbare maatstaf van economische groei eigenlijk is. Terwijl allerlei vormen van economische activiteit in het bbp zijn opgenomen waarvan correlatie met welvaart soms ver te zoeken is, vallen veel activiteiten, zoals huishoudelijk of vrijwilligerswerk, buiten het rekenmodel. Bovendien houdt het bbp geen rekening met het feit dat onze natuurlijke bronnen langzaam maar zeker uitgeput raken door onze overdadige consumptiegevoontes – zeker nu door globalisering de westerse welvaartsstandaard een steeds grotere afzetmarkt vindt en de bevolking exponentieel toeneemt.

MENSELIJKE VERVOLMAKING

Om de uitputting van onze aarde een halt toe te roepen, zal de productie van onze economie flink afgeremd moeten worden. Economische output kan berekend worden door de arbeidsproductiviteit (de economische opbrengst van arbeid) te vermenigvuldigen met de hoeveelheid arbeid die in het productieproces gestopt wordt. In een simpele formule uitgedrukt: $Y = P \times L$. Om de output te stabiliseren of zelfs kleiner te maken is dus een afname van arbeidsproductiviteit, arbeid, of beide vereist. Accepteren dat de arbeidsproductiviteit niet per se continu hoeft te stijgen, of dat mensen minder gaan werken of meer onbetaalde arbeid gaan verrichten, druist echter in tegen de kapitalistische productiewijze.

Toch moet de oplossing volgens Jackson gezocht worden in het opnieuw vormgeven van onze economieën. Niet alleen om de planeet te redden, maar ook omdat de consumptie maatschappij tekortschiet in het bieden van mogelijkheden voor menselijke vervolmaking. Jackson oppert het idee van 'ecologische ondernemingen' in verwijzing naar coöperatieve structuren waarbij de democratisering van de economie en de uitwisseling van diensten de kern van het economisch systeem uitmaken. Een dergelijke maatschappij geeft mensen de kans om hun talenten te ontwikkelen en op een volwaardige manier deel te nemen aan de samenleving door het verrichten van zingevende arbeid die niet ten koste gaat van het milieu. Dat mag klinken als een utopie, feitelijk doen deze

praktijken zich allang voor in de marges van de consumptie maatschappij. Het probleem is dat zij niet passen in het kapitalistische welvaartsmodel van voortdurende groei.

En juist hier is de rol die de overheid speelt cruciaal. Want op de korte termijn geldt – zeker in tijden van crisis – dat groei op korte termijn banen en koopkracht oplevert. Tegelijkertijd is de centrale taak van de overheid dat publieke goederen voor de lange termijn niet ondermijnd worden door private belangen voor de korte termijn. En dat is precies wat er gebeurt als we doorgaan op de ingeslagen weg: wanneer overheden capituleren voor de druk die door winst gedreven actoren op hen zetten en zich mee laten slepen door de ideologie van het consumptisme en privébezit die met het kapitalistische welvaartsmodel gepaard gaan, verliezen zij het langetermijnperspectief op collectieve welvaart uit het oog. De overheid blijkt zo zelf gevangen in het dilemma van de groei. Juist daar ligt een kans voor moedige politici: door opnieuw na te denken over wat we verstaan onder welvaart, en terug te keren naar de vraag welke functie de economie voor onze levens vervult, kunnen staten een begin maken met het streven naar een nieuw welvaartsbegrip, voorbij de groei.

Tim Jackson, *Prosperity without growth: Economics for a Finite Planet*, Taylor & Francis Ltd (2011). Het boek is in het Nederlands vertaald als *Welvaart zonder groei*.

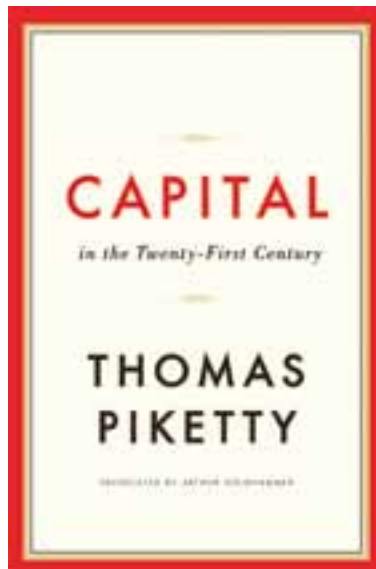
'IN ONS STRAATJE' TOENEMEND DEBAT OVER VERMOGENSONGELIJKHEID IN NEDERLAND

Tekst: Tijmen Lucie

Na het verschijnen van *Capital in the Twenty-First Century* van de Franse econoom Thomas Piketty barstte internationaal de discussie over groeiende vermogensongelijkheid los. Ook Nederland lijkt hier niet aan te ontkomen. 'Rijkste 1 procent bezit bijna een kwart van alle vermogen', kopte *de Volkskrant* op 12 april¹. Daarmee behoort Nederland internationaal gezien tot de landen waar de vermogensverdeling het scheefst is. Een belasting op vermogens vanaf een half miljoen euro zou uitkomst bieden.

Nederland wordt vaak voorgesteld als een egalitair land. Gewezen wordt dan op de in westers perspectief geringe inkomensverschillen. Internationaal gezien ligt de inkomensongelijkheid in Nederland inderdaad iets onder het gemiddelde, hoewel de laagste inkomensgroep ver achter is gebleven bij de rest en er vraagtekens worden gesteld bij de meetmethode van het CBS.² Kijken we naar de verdeling van vermogens, dan is er weinig discussie mogelijk. Onlangs publiceerde het CBS voor het eerst harde cijfers over de vermogensverdeling in Nederland en wat blijkt: de ongelijkheid is enorm.

De rijkste 1 procent van de bevolking bezit bijna een kwart van het totale vermogen. Deze 74.000 huishoudens hadden in 2012 een gezamenlijk vermogen van 273 miljard euro (op een totaal van 1.116 miljard), wat goed is voor gemiddeld 3,7 miljoen euro per huishouden. Ondanks de crisis zagen de allerrijksten hun vermogen verder stijgen, terwijl het gemiddelde vermogen van een doorsnee huishouden daalde van 47- naar 27 duizend euro. Het is zelfs zo dat de paar rijkste Nederlanders evenveel bezitten als de 4 miljoen Nederlanders met het minste vermogen. 700.000 huishoudens hebben een negatief vermogen. Wat verder opvalt is dat 2 à 2,5 miljoen huishoudens (een derde van alle

huishoudens) geen vermogen heeft. Deze verdeling is even ongelijk als in de VS.

Volgens de Utrechtse hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis Bas van Bavel, die onderzoek doet naar vermogensongelijkheid, zijn er verschillende oorzaken voor de toenemende verschillen³. Zo hebben degenen met vermogen geprofiteerd van de gedurende de afgelopen decennia gestegen huizenprijzen en aandelenkoersen, en hebben degenen die hun inkomen uit arbeid zagen teruglopen dure hypotheek en kredieten afgesloten om hun consumptie op peil te houden, waardoor een groot deel van hen nu in de schulden zit, en hebben de mensen met veel vermogen geprofiteerd van de deregulering van de financiële markten door te beleggen in het buitenland.

Econoom en publicist Robin Fransman voegt daaraan toe dat de vermogensbelasting in Nederland ook in internationaal perspectief laag is. 'De belasting op vermogen in Nederland is ongeveer 1 procent van het bbp, terwijl dat in de meeste landen 3 à 4 procent is.' Volgens hem moet de belastingdruk verschuiven

van arbeid naar kapitaal. Dan kunnen de belastingtarieven op arbeid omlaag, wat in zijn ogen noodzakelijk is vanwege de krimp van de beroepsbevolking en de stijging van de collectieve lasten door de vergrijzing. Net als de SP ziet hij veel in een belasting van de vermogens vanaf een half miljoen euro (de SP stelt 0,7 procent voor). Zowel Van Bavel als Fransman zijn niet bang voor een kapitaalvlucht naar het buitenland als je het vermogen meer gaat belasten. Van Bavel stelt dat de belastingen op vermogen (de winstbelasting, vennootschapsbelasting en successierechten), de afgelopen tien à vijftien jaar overal al zo ver verlaagd zijn, dat het nauwelijks loont om je vermogen elders onder te brengen. Bovendien steekt de belasting op vermogen in Nederland mager af ten opzichte van andere landen.

Fransman geeft daarbij aan dat de belastingopbrengsten door de massa worden opgebracht. Het gaat dan om zo'n 700.000 huishoudens met een vermogen vanaf een half miljoen. De vlucht van een enkeling zal daarom geen verstrekkende gevolgen hebben. Met de opbrengsten die hiermee wordt binnengehaald, wil de SP de bezuinigingen in de zorg terugdraaien, armoede onder kinderen bestrijden en het mkb helpen. Ook wil de SP de belastingen voor de lagere inkomens verlagen en de hoogte van de accijnzen en btw naar beneden brengen, om zo de binnenlandse consumptie een impuls te geven.

¹ Zie voor dit artikel: <http://sp.nl/9zlltn>

² Over het onderzoek van Wiemer Salverda: <http://sp.nl/9zllto> en over grotere inkomensongelijkheid dan gedacht zie: <http://sp.nl/9zllu1>

³ Zie de uitzending van *Buitenhof* van 13 april vanaf minuut 37: <http://sp.nl/9zllu2>